

BORBENA DEJSTVA U CENTRALNOJ I ISTOČNOJ BOSNI 21. 7. — 21. 9. 1944.

U PRETHODNICI 28. DIVIZIJE

Brigada odlazi iz sastava Dvadeset osme udarne divizije u centralnu Bosnu da samostalno obavi zadatak. Do kraja rata će izaći i iz formacijskog sastava Šestog korpusa. To razdoblje bi se moglo podijeliti u dvije etape: (1) marš i forsiranje rijeke Save i (2) izvođenje borbenih dejstava do dolaska divizije u centralnu Bosnu.

Poslije sastanka štaba Dvadeset osme divizije s komandantom Glavnog štaba Hrvatske ona je odmah prepočinjena štabu Šestog korpusa, pa se to razdoblje dijeli na vrijeme dejstava Sedamnaeste i Dvadeset pete (brodske) brigade u Slavoniji i Dvadeset prve brigade u Bosni.

Dobivši zadatak da ode u Slavoniju, sredi svoje bataljone, popuni se naoružanjem, opremom i ljudstvom, brigada je imala da nastavi drugu etapu svog marša: forsira Savu kod sela Davora i prebaci se u Bosnu s ciljem da očisti šire područje planine Motajice od četnika, kontroliše saobraćajnice Sarajevo — Slavonski Brod i smjene na tom sektoru, 11. krajiške divizije i prihvataju 28. diviziju prilikom forsiranja rijeke Save iz Slavonije u Bosnu.

Brigada je poslije dan odmora, 12. jula, krenula iz okoline Bjelovara pravcem Veliki Grđevac — Velika Barna — Dapčevića — Đakovac — Hum — Voćin — Zvečevo. Iz Zvečeva je partizanskom željeznicom prebačena u selo Kamensko, a odatle je nastavila marš do sela Orljovca, u zapadnom dijelu Požeške Kotline, gdje se od-

marala više dana. Svi borci dobijaju novu odjeću i obuću, čarape, po dva para rublja, četa za vezu dobija nova tehnička sredstva, sedam radio-stanica i 40 kilometara kabla. Transport se obavlja tovarnim grlima, pa se konji potki-vaju, prateće čete i kuhinje dobijaju nove samare, posebna ekipa čuva u tajnosti 4 velika gumena čamca. Po četama se uvježbava strojevi korak. Iz cijele Slavonije se vraćaju borci u brigadu koji su je iz bilo kojih razloga napustili. Iz diljskog i Posavskog odreda⁵⁷⁴³ došlo je više od sto njenih starih boraca i rukovodilaca da je popune.⁵⁷⁵ Priča se da će brigada primiti zastavu od štaba korpusa.⁵⁷⁶

U Orljevcu je 22. jula bila velika svečanost. Brigada je postrojena po bataljonima na poljani ispod sela, potpuno uniformisana. Smotru su izvršili komandant i komesar Šestog korpusa u prisustvu najviših vojno-političkih rukovodilaca Slavonije. Poslije smotre komandant brigade major Dušan Kreća⁵⁷⁷ primio je zastavu i odmah je predao zastavniku, najhrabrijem i najboljem desetaru Prvog bataljona, koji će je pronijeti Bosnom i sjevernom Srbijom, ulicama Beograda i potom do Drine.⁵⁷⁸ Zatim je, u prisustvu naroda, bio defile jedinica kroz selo. Tu je bilo ljudi koji su prevalili desetine kilometrara da bi se vidjeli sa svojim najbližima.

Narod bilogorskih i slavonskih sela spontano je dočekivao borce sa slavalucima, kitio ih cvijećem, darivao ih. A u selima u kojima se odmaralo i zastajalo igralo se i veselilo do iznemoglosti. Brigadni tamburaški orkestar nije imao vremena ni da predahne. Taraban se nije prekidao. Pjevači su se natpjevali s djevojkama. Najvećma se čula pjesma „Tarabane, Slavonije cvijeće — nema onog ko te igrat neće." Posjete borcima traju dan i noć. Rat je, ko zna da li će se ikad više vidjeti najbliži. Po pripremama borci zaključuju da predstoji važan i dalek

^{574a} p₀ izjavi Dragoljuba Vračarića, delegata voda, u susret brigadi u Voćinu došao je 3. bataljon posavskog NOPO — oko 90 boraca i rukovodilaca, koji su odmah raspoređeni po bataljonima 21. brigade.

⁵⁷⁵⁻⁵⁷⁶ izjava pukovnika ing. Stjepana Sude, kasnije komesara čete. Zastavu za brigadu su izvezle omladinke i AFZ iz sela Stari Mikanovci.

⁵⁷⁷ Umro u Beogradu 1974. kao pukovnik u penziji.

⁵⁷⁸ Dragan Brkić, vodnik u 1. bataljonu, rođen 1927. u selu Jongi, Vojnović poginuo 12. 12. 1944. godine u selu Gornjim Pilicama kod Bijeljine.

put. A narod je znao da se ide u Bosnu. Eto, i u tim trenucima se moglo vidjeti zašto je slavonski partizan bio opterećen čežnjom za rodnim krajem.

Poslije obilnog ručka i odmora, pred veče, krenulo se ka Požeškom Brestovcu. Sa predstavnicima štaba divizije Gecom⁵⁷⁹ i Batom⁵⁸⁰ brigada je stigla na obronke Babje gore i idući dan provela u selima Lazama Ćosinim, Gradskim i Crkvenim Vrhovcima. U suton je krenula ka pruzi, a u toku idućeg dana neprijatelj ju je iz Slavonske Požege tukao artiljerijskom vatrom. Prugu je prešla kod sela Vrbove, pošto je savladala slabija ustaško-domobranska osiguranja. Presjekla ju je i uputila se prema Novoj Gradiški i Novoj Kapeli, kako oklopni voz ne bi ugrozio kolonu. Tako je stigla na obalu Save kod sela Davora. Tu su kod seljaka pronađena četiri drvena čamca, i sa ukupno osam čamaca počelo je prebacivanje preko rijeke noću između 23. i 24. jula.

Kada su na onu stranu obale prešle naše prve jedinice, grupa četnika je otvorila na njih vatru, ali su brzo rastjerani i prebacivanje se nastavilo. Traženi su plivači dobrovoljci da povedu konje preko Save. U tome su Slavonci prave neznalice. Konje je, ipak, preveo zamjenik komesara Prvog bataljona Ante Adamović, jedini koji je znao da pliva. Prebacivanje je završeno do 10 časova. Kada je prešao i posljednji borac, pojavili su se neprijateljski tenkovi. Ispalili su nekoliko granata na selo Srbac, ali bez ikakvog rezultata.⁵⁸¹ Naše su minobacačije uzvratile i nanijele protivnikovoj pješadiji gubitke: tri mrtva i više ranjenih.

U selima ispod Motajice brigada je ostala više dana. Tu je hvatala vezu sa Jedanaestom divizijom,⁵⁸² partijskom

⁵⁷⁹ Načelnik štaba divizije Gedeon Bogdanović Geco, general-majorski čin u penziji, narodni heroj.

⁵⁸⁰ Obavještajni oficir 28. divizije Mihajlo Javorski Bato vratio se u 6. korpus na dužnost 13. 8. 1944. godine.

⁵⁸¹ „U području istočno od Nove Gradiške odbačena je skupina partizana koja je pokušala da pređe prugu i cestu u smjeru juga. Uz 15 partizana uništeno je 18 čamaca na rijeci Savi koje su odmjernici upotrebljavali.“ Izvještaj glavnog stožera domobranstva od 27. 7. 1944. Zbornik, tom V, knj. 29, str. 611 i dok. 107, primjedba 116.

⁵⁸² Divizija je tada bila u Prnjavoru, a na razgovore su otišli njen načelnik 28. divizije drug Geco, obavještajni oficir Bato i komesar 21. brigade Franjo Sremf Puba. Zbornik, tom IV, knj. 28. str. 270.

organizacijom i aktivistima na terenu. Ti su drugovi pomogli da se brigada obavijesti o stanju na terenu, četnicima i četničkim organizacijama. U četama su se održavali sastanci i konferencije na kojima se govorilo o četničkoj taktici. To je za brigadu bio novi neprijatelj, jer s njim do tada nije imala posla. Koristilo se iskustvo Dvanaeste udarne, koja je ranije bila u tom kraju.⁵⁸³ Štab brigade je proučio sva poznata iskustva i izdao je naredbu⁵⁸⁴ o budnosti, borbenom obezbjeđenju na maršu i odmoru, ponašanju prilikom sukoba s četnicima, postupanju s narodom.

Pri polasku iz Slavonije brigada je dostavila pretpostavljenima podatke o svom brojnom stanju, sastavu i naoružanju⁵⁸⁵ s kojim je otišla u Bosnu. Brojno stanje je bilo: 1.112 ljudi (44 oficira, 140 podoficira i 849 boraca, od kojih 56 žena). Socijalni sastav: 188 radnika, 830 zemljoradnika, 28 intelektualaca, 36 obrtnika, 16 namještenika, 8 vojno-polijskih lica i sedam osoba slobodnih zvanja. Nacionalni sastav: 603 Srbina, 458 Hrvata, 16 Muslimana, 20 Italijana, četiri Slovenca, četiri Rusa, jedan Jevrejin, tri Mađara, tri Čeha, pet Nijemaca, jedan Poljak i jedan Arapin.^{585a}

Od naoružanja brigada je imala: 787 pušaka, 44 puškomitraljeza, tri laka i sedam teških mitraljeza, šest lakih i dva teška minobacača, pet protivtenkovskih pušaka, 29 automata, 67 pištolja, 389 bombi, protivtenkovski top, deset jahaćih konja i 54 tovarna grla.

BORBE SA ČETNICIMA

Štabu brigade je bilo poznato da osim ustaško-domobranskih i njemačkih jedinica, koje su uglavnom bile u dolinama rijeka Bosne i Vrbasa, na tom području bo-

⁵⁸³ Brigada je otišla u Centralnu Bosnu početkom novembra 1943. a vratila se u Slavoniju 15. 5. 1944. Zbornik, tom V, knj. 29, str. 25. Izvještaj o prelasku brigade preko Save u Slavoniju.

⁵⁸⁴ Naredba štaba 21. brigade o borbi protiv četnika. Arhiv VII, sig. br. 16—4, k. 1138.

⁵⁸⁵ Arhiv VII, sig. br. 13—4/2, k. 475.

^{585a} u brigadi je bilo 34 Rusina iz sela Petrovca, Vukovar, ali su vođeni u Evidenciji brigade kao Hrvati. (Autor).

ravi i tzv. srednjobosanski četnički korpus,⁵⁸⁶ kojem su na čelu ratni zločinci Rade Radić⁵⁸⁷ i Lazar Tešanović. Kada je Dvadeset prva brigada došla u taj kraj, komandant četnika na Motajici je proglasio mobilizaciju.^{588,589}

Naša informativna služba, izviđački organi, patrole i izviđački vod ispitivali su širi prostor i tražili kontakt sa četnicima. Sem kraćih pripucavanja patrola, drugih ozbiljnijih sukoba nije bilo.

Obavještajni oficir divizije Javorski održao je pripadnicima brigade predavanje o četnicima, njihovoj politici, taktici i saradnji sa okupatorom, s kojima se prvi put sreće. To je za brigadu nepoznat protivnik na nepoznatom tlu. Četnici većinom borave kod svojih kuća, sa oružjem, prave zasjede partizanskim patrolama, kuririma i manjim grupama boraca. Manje jedinice brigade su ih gonile (čete, vodove, često i odjeljenja), u stvari onda kada bi ih otkrile.

Snabdijevanje je bilo otežano, a naročito je bio izražen problem nabavke municije i odjeće, jer se od četnika nije imalo šta zaplijeniti.

Krajem jula i početkom avgusta neprijatelj, tj. ustaško-domobranske i njemačke snage i dijelovi 1. kozačke divizije,⁵⁹⁰ Čerkezi,⁵⁹¹ upadaju u sjeverni dio srednje Bosne.

⁵⁸⁶ Taj četnički korpus je imao nekoliko brigada čiji su komandanti bili poznati koljači kao: 4. majevačka — komandant Vlado Vičić, Majevički četnički odred — Nikola Forkapa, Župska brigada Nikola Bundalo, a zamjenik mu brat Veljko, Teslička — Novak Rodić, Dobojska — Božo Petrović, Ljubička Blagoje Vasić, Jošavačka, Crnovrška, Banjalučka i druge. Brojno stanje im je bilo 200 do 500 naoružanih četnika. Borbenost i moral slabi. Sem manjeg broja, ostali četnici su bili kod kuće naoružani i spremni da napadnu kurire, borce i manje patrole. Arhiv VII, sig. br. 23—1—1 i 16/2—1, k. 215.

⁵⁸⁷ Osuđen na smrt 1946. na procesu Draži Mihajloviću.

⁵⁸⁸ i » u izvještaju komandanta Majevačke četničke brigade između ostalog se kaže: „Čerkezi su natjerali komunističke snage da uz velike gubitke pređu na teritoriju ove brigade. Komunist iz Slavonije (21. brigada) nisu imali zadatak da pređu Savu već da se spasi. Naredio je prikupljanje njegove brigade na Motajici 28. 7. 1944. do 14 časova." Arhiv VII, sig. br. 29/1, k. 215.

⁵⁹⁰ Zbornik, tom IV, knj. 27, dok. br. 179.

⁵⁹¹ Njemačke formacije regrutovane iz armije izdajničkog generala ČA Vlasova, koji je predao armiju Nijemcima, odmah, prvih dana napada Njemačke na Sovjetski Savez. Među vojnicima tih konjičkih jedinica bilo ih je velik broj iz Azije, pa su ih borci i narod nazivali zajedničkim imenom Čerkezi.

Brigada je 1. avgusta krenula ka saobraćajnici Banjaluka-Prnjavor i kod sela Dubrave povelu borbu s 1. kozačkom divizijom. U isto vrijeme ju je napala s leđa Jošavačka četnička brigada. Tu su poginula četiri četnika,⁵⁹² a jedan je zarobljen i strijeljan. Poginuo je načelnik te četničke brigade Petar Aleksić.

Ta je borba trajala oko četiri časa. Iz brigade je pet boraca poginulo i 24 ranjeno. Pod pritiskom Čerkeza, brigada se povlačila sve dublje u centralnu Bosnu, ali je gonila pred sobom četnike u pravcu sela Snjegotina. Tom prilikom je teško ranjen, u odstupanju, komandir treće čete Drugog bataljona (do tada je triput ranjavan i triput pohvaljen). Da ne bi pao u ruke četnicima, iako mu takva opasnost nije neposredno prijetila, oduzeo je sebi život Stefan Lesjuk. Četnici su teško ranili Muhameda Džobrana, Alžirca, koji je poslije nekoliko dana od tih rana umro. Muhamed je bio odličan borac druge čete Drugog bataljona i omiljen drug.⁵⁹³

Drugog dana (2. 8) cio dan se vodila borba s četnicima. Ranjen je vodnik Milutin Strublić. Od rana je umro. Ranjeni su i delegat voda Ruža Kovačević i desetar Savo Madžarević. Ponovo je bilo sukoba s četnicima Jošavačke brigade, kod sela Lišnje. Kod Milovog brda odbijen je četnički napad.

Iz sela Srednje Snjegotine Treći bataljon je otpratio naše ranjenike u bosansku bolnicu. Samo što je kolona odmakla nekoliko kilometara ponovo su je napali četnici Jošavačke brigade. Poginuo je najmlađi, veoma popularan

⁵⁹² Sredinom jula 1944. brigada je imala 565 četnika pod puškama, 4 teška mitraljeza, 2 minobacača, 22 puškomitraljeza, 25 automata. Kaže se da je vodila borbu sa 21. komunističkom brigadom i traži municiju od zapovjednika 3. lovačkog zdruga iz Banjaluke. Arhiv VII, sig. br. 10/6, k. 235. A Lazar Tešanović, zapovjednik ustaške posade u Kotor-Varošu, kaže da će ga obavještavati o kretanju slavonske grupe partizana. „Mi ćemo je stalno napadati, ali nemamo municije. Zato nam odobrite dovoljne količine.“ Zali se da su četnici u borbi imali priličan broj žrtava. Pismo satniku Zvonimiru Joviću, zapovjedniku Kotor-Varoša od 5. avgusta 1944. Arhiv VII, sig. br. 14—6, k. 235.

⁵⁹³ Džobram Muhamed, Alžirac, rođen u Oranu, odobrobljen od Nijemaca 16. 3. 1944. kod Pivnica, a 1. 8. ranili su ga četnici; umro 4. 8. 1944. godine. Spisak ranjenih i poginulih u 21. brigadi. Arhiv VII, sig. br. 4—27, k. RP 39.

komandir druge čete Četvrtog bataljona Nidžo,⁵⁹⁴ u selu Spasojevićima. Dva borca su poginula i dva su ranjena.

I iduća tri dana je bilo okršaja s četnicima: kod sela Devetina i Vijačani sa četnicima Crnovrške brigade.⁵⁹³ Poginulo je nekoliko četnika i više njih ranjeno. Kod sela Papažana poginuo je komandir čete Janko Matijas.

Nijemci i Čerkezi su se 12. 8. vraćali iz Prnjavora u Banjaluku i kod sela Branešaca sudarili su se s partizanima. U oštroj borbi je od oko 3.000 vojnika⁵⁹⁰ izbačeno iz stroja pedesetak. Četnici su i tada napali brigadu s leđa. Sada smo imali izdvojen dio snaga koje su nam štitile leđa. No da su sve snage bile upotrebljene protiv Nijemaca, rezultat bi bio bolji. Iz brigade je 10 boraca poginulo i 30 ranjeno. Borba se vodila do pred samu noć.

Poslednja tri dana brigada je držala položaje na liniji Devetina — Dragovići — Papačani — Martinac. Odatle je svakodnevno pojačavala pritisak na četnike. Od izrazitih narodnih neprijatelja konfiskuje imovinu radi nabavke hrane. Priprema se za odlazak na područje Derventa — Doboj, u dolinu rijeke Bosne, a po naređenju Pedeset treće bosanske divizije.⁵⁹⁷

Petnaestog avgusta je Četvrti bataljon vodio borbu sa četnicima na položajima Graorište — Davidovićevo brdo. Poginula su četiri četnika i više ih je ranjeno. I ostali bataljoni su napadali na četnike, kod Devetina, Aleksića, Boškovića, tako da su satjerani u ustaški garnizon Klačnice. Uveče je Četvrti bataljon izveo demonstrativan napad na Klačnice.⁵⁹⁹

^{5,4} Nikola Stanišić, rođen 1927. u selu Donjim Kusionjama, Podravska Slatina, poginuo 4. 8. 1944. godine.

⁵⁹⁵ pohvala četnika koji su se istakli u borbi protiv 21. komunističke brigade. Arhiv VII, sig. br. 16/2, k. 215.

⁵⁹⁶ Raspored njemačke kozačke divizije u području Banjaluke: 2, 4, i 6. puk. u rejonu Bosanske Gradiške, a 3. puk. kod Klačnice. Arhiv VII, sig. film 193, s.nm. 734, 77, 850 i 889.

⁵⁹⁷ Dvadeset prva brigada je pod operativnom komandom te divizije do 15. 9. 1944, otkada je ponovo u sastavu 28. divizije. Depeša divizije, list 51, 69 i 70, sig. br. 6/4, k. 1125.

⁵⁹⁸ Izvještaj 21. brigade od 13. 8. 1944, štabu 28. divizije o situaciji u brigadi i sjevernom dijelu srednje Bosne. Zbornik, tom IV knj. 28, str. 269—272.

"U izvještaju štaba brigade⁵⁹⁸ navodi se da je hrana u početku bila slaba. Kasnije je poboljšana zahvaljujući konfiskaciji stoke i namirnica od neprijatelja. Muka je, kao i u Slavoniji, za so. Sto se tiče borbi s četnicima, nema problema. Tu gotovo nijednu akciju ne vodi bataljon, pa ni četa, samo vodovi i desetine, a i oni su dovoljni da gone četničke grupe. Borci vide kako četnici, zajedno sa Čerkezima, pale, pljačkaju i siluju po selima, a partizane redovno napadaju s leđa kada vode borbu sa okupatorom, pa ih to podstiče na borbu s njima.⁶⁰⁰

Ranjenici se teško zbrinjavaju. Nema stručne ekipe, hirurga. Otpremanje u bolnicu, koja je mala i neudobna, teško ide, jer cijelim putem prijeti napad od četnika. So se može dobiti samo za ranjenike, pa se pribjegava konfiskaciji rakije od četnika i njihovih saradnika da bi se zamjenila za so. Isto je i sa duvanom.

Sa borcima se radi onoliko koliko uslovi dozvoljavaju. Najviše na primjeni partizanske sitne taktike, zbog borbe sa četnicima. Proučava se seljačko pitanje. Došlo je i nekoliko brošura o II zasjedanju ZAVNOBIH-a. Moglo bi se reći da je zainteresovanost za nastavu bolja nego u Slavoniji. Ovdje je važno širiti bratstvo i jedinstvo, jer ima dosta nacionalnosti.⁶⁰¹ Na zborovima narod voli da gleda jednočinke i priredbe i na tome se dosta radi. Sve čete su izdale džepne i bataljonske novine, a do 15. avgusta će i „Brigadir“, koji će biti tematski posvijećen tim krajevima, njegovim problemima i našim zadacima. Agit-prop priprema brošuru sa biografijom druga Tita.

⁵⁹⁹ Župska Redarstvena oblast Banjaluka izvještava da je 21. brigada napala Klačnice i da je borba trajala 3 sata. Poginuo je 1 domobran i 8 ranjeno, poginulo je 4 i ranjeno 3 četnika, koji su se borili zajedno sa domobranima. Arhiv VII, sig. br. 28/1—23, k. 157.

⁶⁰⁰ Kakvi su odnosi između ustaša i četnika vidi se iz pisma Lazara Tešanovića, komandanta srednjobosanskog četničkog korpusa, ustaškom satniku Zvonimiru Joviću u Kotor-Varoš: „...vaše trupe prvenstveno ustaše, prilikom vaših operacija protiv partizana, vrše teror nad civilnim stanovništvom... Iz Lozica stradali poštenji ljudi. Iz Vučinića ubijeni Dušan Vasiljević, Milan Sović i još jedno lice... Uzimaju od seljaka stoku, pčele, kokoši, svinje, negdje i kućne stvari... To prisiljava ljude, žene i djecu da u šumi traže zaštitu, te s tim prisilno postaju pristalice partizana. Molim da se ovakvi postupci ubuduće ne primenjuju.“ Arhiv VII, sig. 13/6, k. 235.

⁶⁰¹ Riječ je o Poljacima i Čehoslovacima koji su živjeli u sjevernom dijelu Bosne. Poljaci su imali i svoj bataljon u 53. diviziji. Zbornik, tom IV, knj. 25, dok. 87.

Brigada je krenula na zadatke koje je dobila od divizije. Odlazi u dolinu rijeke Bosne, na saobraćajnicu Doboj — Slavonski Brod. U svečanom poretku je prošla kroz Prnjavor, sa štabom na čelu. Narod je masovno izašao da je pozdravi, dobro obučenu i naoružanu. Ona je svojim izgledom ulivala povjerenje. Treći i Četvrti bataljon su upućeni u Glogovac, a Prvi i Drugi su sa štabom i prištapskim dijelovima u Prnjavoru. Održan je sastanak sa štabom Srednjobosanske divizije i dogovorena su dejstva na tom terenu. Prvenstveni zadatak je bio da se razbiju četnici i omogući veća mobilizacija naroda u NOV.

Partijska organizacija u četi za vezu okupila se na sastanak. Skupom rukovodi Jovan Grujić Joco.⁶⁰² Nevrijeme samo što nije počelo. Najednom bljesak i udar. Pomislili smo da je bombardovanje. U kuću, u jedan njen ugao, udario je grom. Tu je sjedio komandir čete Vinko Hasan⁶⁰³ i do njega vodnik Bojana Kosanović. Njih dvojice su pocrnjeli i ostali ukočeni. Ostali su bili ošamućeni i izbezumljeni. Oboje su preživjeli, ali su se zauvijek rastali s brigadom.

Na sektoru Vrbasa brigada je vodila sedam borbi s četnicima, dvije s Nijemcima i Čerkezima i izvela jedan demonstrativan napad na Klačnice. Ubijeno je 20 i ranjeno 40 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je samo sedam pušaka. Iz brigade je poginulo 18 i ranjeno 30 boraca. Dvoje je stradalo od groma.⁶⁰⁴ Nisu prešla Savu 54 borca.⁶⁰⁵ Do napada na Doboj dejstva brigade su, najkraće rečeno, ovako izgledala:

Dvadeset trećeg avgusta Treći i Četvrti bataljon su vodili borbu sa četnicima kod sela Cerne. Ubijen je jedan i ranjena tri četnika. Sutradan kod sela Vrhovine je bila borba sa četničkom brigadom. Poginula su tri i ranjeno

⁶⁰² Jovan Grujić Joco, kap. I klase, rođen 1922. u selu Sažije, Slavenska Požega, u NOV od aprila 1942, poginuo maja 1948. kod Bitolja kao organ UDB-e za Makedoniju.

⁶⁰³ Vinko Hasan, zastavnik, rođen 1917. u Ivanjskoj, Bjelovar. U NOV od 1943, umro u Bjelovaru 1974.

⁶⁰⁴ Depeša 21. brigade štabu 28. divizije, 18. 8. 1944. Arhiv VII, sig. br. 6—4, k. 1125.

⁶⁰⁵ Depeša br. 391 štaba 21. brigade od 30. 7. 1944. štabu 28. divizije. Knjiga depeša 28. divizije 6—4, k. 1125 spisak i obavještajni izvještaj Savo Carević Srbín. Arhiv VII, 45—5, k. 1138. Rekonstrukcijom se utvrdilo da se niko od tih boraca nije predao neprijatelju, već su otišli u razne jedinice u Slavoniji.

osam četnika. Istakao se desetar Bogoljub Mirković iz druge čete Trećeg bataljona.

U posljednja tri dana su Prvi i Drugi bataljon izvodili diverzije na pruzi Doboj-Derventa. Sem toga, Prvi je napadao na jako utvrđen objekat Jelak, koji je branilo oko 200 domobrana. Napad nije uspio, ali sutradan garnizona tu više nije bilo: mjesto su napustili domobrani i ustaše.

Od dvadeset šestog avgusta Treći i Četvrti bataljon svake noći idu na prugu. Nema eksploziva, ali je borci s lakoćom ruše,⁶⁰⁰ jer je uzanog kolosjeka te je lakše za rušenje od normalne. Jedinice što su na obezbjeđenju vodile borbu sa Nijemcima, domobranima, četnicima i njihovom milicijom.⁶⁰⁷ Izbačeno je iz stroja 15 neprijateljskih vojnika, uništene dvije lokomotive i jedna pumpa za napajanje lokomotiva.

Tridesetog avgusta je pruga porušena na 11 mjesta. Četvrtog septembra su u diverziji uništene dvije lokomotive i 40 vagona na željezničkoj stanici Vrhovci — Drača. Uništeno je kilometar pruge i tri kilometra telefonskih stubova i instalacija, jedna vodocrpka i dizalica za ugalj. Poginula su četiri neprijateljska vojnika, a od naših jedan i dvojica su ranjena.⁶⁰⁸ U toj akciji je poginuo komandir diverzantskog voda Mihajlo Ivezić, stariji vodnik.⁶⁰⁹ Postavljao je minu na pragu na potez. Kada je sve bilo pripremljeno, spojio je kabl, ali je baš tuda prolazila naša patrola, zakačila kabl i aktivirala minu u trenutku kada je nad njom bio Mihajlo. Njega je na dužnosti komandira diverzantskog voda zamijenio vodnik Milan Čvara.

Doznajemo da je, prilikom napada na Slavonsku Požegu, 6. 9. 1944, poginuo junak Banije i Slavonije potpukovnik Nikola Demonja, komandant Dvanaeste divizije.

⁶⁰⁶ Izvještaj 3. bataljona od 24. 8. 1944. štabu 21. brigade o borbi sa četnicima na prostoru Cerna — Ljupljanica. Arhiv VII. sig. br. 5—7, k. 1138.

⁶⁰⁷ U 2.45 po ponoći na pruzi Doboj — Slavonski Brod, između željezničkih stanica Bišnje i Oriovca, vlak naišao na srušenu prugu kod željezničke stanice Ljupljanica, a u 5 časova izjutra kod željezničke postaje Korenovo, i iskliznuo iz šina. Vojnoistorijski institut, sig. 6—4—1125, dep. 28. diviziji, str. 61, minirana pruga z. post. Bišnja.

⁶⁰⁸ Depeša 21. brigade za 28. diviziju od 7. 9. 1944. br. 495, knjiga depeša 28. divizije br. 6—4—1125, str. 62.

⁶⁰⁹ Ivezić je rođen 1920. u s. Gabošu, Vinkovci. Poginuo je 7. 9. 1944. na pruzi kod željezničke stanice Ljupljanica — Derventa.

Do napada na Doboju svaki bataljon je formirao potjerna odjeljenja i organizovao gonjenje četnika i njihovih saradnika. Ocijenjeno je da su četničke brigade potpuno razbijene, a pojedinci iz busije pripucavaju na našu kolonu ili borce pojedinačno, a zatim bježe glavom bez obzira. To se može vidjeti iz izvještaja njihovih komandanata.⁶¹⁰

NAPAD NA UPORIŠTE DOBOJ

Najveća akcija koju je Dvadeset prva brigada preduzela u srednjoj Bosni bio je napad na srpsko mjesto Doboju, važan saobraćajni čvor između Sarajeva i Slavenskog

⁶¹⁰o Komandant Motajičke četničke brigade:

„Gdje god se smjestim komunisti me napadaju. Jednog dana jedva sam se izvukao. Ovi slavonski komunisti su prava napast. 18. 8. Vojnoistorijski institut, sig. br. 29—3, k. 215.

„27. 8. komunisti iz Glogovca obilaze moj bataljon i idu pravo na moj štab u Smrtiče... Samo ja znam kakve muke mučim ovdje...” Vojnoistorijski institut sig. 38—4, k. 215.

„28. 8. Komunisti su stalno na mom terenu, borbe se vode iz dana u dan, stalno sam u pokretu, nigdje mira.” Sig. 38—4, k. 215.

„29. 8. Kod nas je vrlo slabo, ne znam da li ima sektora ugroženijeg od komunista.” Vojnoistorijski institut, sig. br. 41—4—215.

Komandant Ljubičke brigade:

„31. 8. i 1. 9. Ljudstvo ove brigade vodilo je borbu sa 2. bojnomo 6. lovačke pukovnije protiv komunista koji napadaju prugu kod G. Detlaka. Dapali željezničku stanicu Bišnja i kod pruge stalno drže položaje... Komunisti 21. brigade, ima ih oko 900, sva mjesta koja su posjeli povezali su telefonom od Glogovca preko Prnjavora. Stab ove brigade ne postoji dok se ovo malo ne smiri, jer nema gdje da se smjesti, moglo bi se desiti da se zarobi arhiva.” Vojnoistorijski institut, sig. br. 8—5—215, potpis NS Blagoje Vasić.

Teslička brigada:

„3. 9. Domobrani hoće napustiti Teslić, ovdje je 21. slavonska brigada, upašće u grad, traži pomoć, jer nema brigadu na okupu.” 24. 4. 215.

Dobojska brigada:

„5. 9. Brigada se rasturila, prikuplja se radi napada na komuniste, rejon okupljanja Ljeskove vode — Tiisovac.” 22—5—215.

Svi komandanti obavještavaju da je moral slab, pljačkaju, kartaju se, švercuju drvima i municijom sa Dobojem i Derventom, pijanče i krađu, a komandant Motajičke brigade Vlado Vinčić za svog komandanta 4. bataljona Petra Nedića kaže: „...mater onome ko može da mu naredi da se pokrene iz svog sela,” u svom izvještaju komandantu korpusa Lazi Tešanoviću. (Autor).

Broda. Preko njega se saobraćalo s juga na sjever i sa istoka na zapad. To jako uporište⁶¹¹ brani približno 4.000 neprijateljskih vojnika: domobrana, ustaša i Nijemaca, uz⁶¹² jaku artiljerijsku podršku jednog diviziona i u sedjestvu sa četnicima iz srednje i istočne Bosne. Uporište je bilo dobro utvrđeno, a zemljište vrlo pogodno za odbrambene položaje, kao što su Denkovača, stari turski grad i drugo.

U brigadi se nije znalo da će 8. septembra biti napad na Doboju i da će to učiniti dijelovi Četrnaeste brigade Pedeset treće divizije. U domobradskim jedinicama već je rasulo, traže načina kako da se predaju našim jedinicama. Pregovore je vodila Srednjobosanska divizija.⁶¹³ Dobili smo uvjeravanja da će se predati: i da će zatim zajedno sa brigadom napasti ustaše i Nijemce i zauzeti grad.

Nijemci su utvrdili da su nestali domobranski oficiri,⁶¹⁴ pa je njemački komandant pred veče naredio strogu pripravnost, da svi oficiri budu na položajima i da se posjednu unutrašnji odbrambeni položaji u dobojskom uporištu, koji su se pružali: obalom rijeke Bosne, preko pravoslavne crkve, bolnice, muslimanskog groblja, gradine, poglavnikovog doma, objekta Feldkomandanture („Feld-

⁶¹¹ Iz operativnog izvještaja 1. lovačkog zdruga 2. zbornog područja za septembar 1944. o dejstvima na području Teslić — Doboj — Derventa se vidi: da su uoči napada na Doboj, 8. 9. Doboj posjele snage 1. lovačkog zdruga, njegove pomoćne jedinice (četa za vezu, komanda stana, pionirska četa, sanitetska četa, pekarska četa, auto-četa), 4. lovačka pukovnija, dijelovi 6. lovačke pukovnije, 2. pričuvna ustaška bojna 11. stajaćeg zdruga ustaškog, nastavna bojna 1. lovačkog zdruga i Nijemci iz jedinica odsjeka za osiguranje D. sve to pod taktičkim zapovjedništvom njemačkog pukovnika Isera. Još treba dodati artiljeriju — 5. artiljerijski divizion i dvije baterije 16. artiljerijskog diviziona. Zbornik. IV tom, knj. 29, dok. 181.

⁶¹² Do 10. 9. 1944. u Doboju se nalazio 7. SS samostalni jurišni protivtenkovski bataljon (NAV-N-T-311 f. 193 snim. 400. dnevn. izvještaj grupe armija f. Od 27. 9. 1944. U Doboju su se nalazili komanda sjeverozapadne Bosne i štab njemačkog nastavnog odjeljenja.

⁶¹³ u Pregovorima od strane domobrana pojavila se grupa oficira: puk. Asim Tanović, zapovjednik 5. top. sklopa, puk. Slavko Tolarević, zapovjednik 6. lovačke pukovnije, dok je u isto vrijeme zapovjednik zdruga pukovnik Luka Sarić pregovarao o saradnji sa četnicima Trebavskog četničkog odreda, čiji je komandant bio Savo Božić. Isto.

⁶¹⁴ Domobranski pukovnik Asim Tanović, Slavko Tolarević tog popodneva pregovaraju sa štabom 53. divizije NOVJ o predaji 1. lovačke domobranske brigade.

gendermerie"), do skladišta južno od željezničke stanice. Te su položaje posjele njemačke snage 2. ustaška bojna i nastavna bojna 1. lovačkog združa.

Brigada je primila zadatak da iskoristi tu povoljnu okolnost. Zapovijest nije pisana, niti je bilo vremena za to. Jedinicama su izdata kratka naređenja, pravci napada, bez detaljisanja i veće pripreme. Komesar Trećeg bataljona je borcima rekao otprilike ovo: „U Doboju ima oko 3.00 domobrana-zdrugovaca, koji žele da se predadu i da se bore s nama, ima nešto Švaba na stanici i ustaša na Gradini, koje bi trebalo večeras da likvidiramo.”⁶¹⁵ Planirano je da krilni bataljoni presjeku saobraćajnicu i da obuhvatnim dejstvom vrše pritisak na centar grada. Spoljna obezbjeđenja su držali domobrani.⁶¹⁰ koji će se predati.

Napad 21. brigade je počeo 8. 9. 1944. u 23 časa sa polaznih položaja za napad: Orašje — Krševina — Denkovača tt. 335 i kota 305. Prvi bataljon je napadao od kote 300, izbio jugozapadno na cestu Doboj — Derventa i u malim kolonama išao ka centru grada. Prugi je napadao pravcem Denkovača — Krčevine do Džamije, na neprijatelja koji je bio oko crkve, bolnice i, parka. Na tom pravcu su se uporno branili iz bunkera ustaše i Nijemci, pa je prolaz prema domobranima bio otežan. Desno od Drugog bataljona napadao je Treći. Cilj mu je bio da se probije u centar grada. Četvrti je išao na Rudnaku, pet kilometara sjevernozapadno od Doboja. Tu su bile jedinice 1. bojne 4. pukovnije.

Bataljoni su odlučno krenuli svojim pravcima. Negdje su se domobrani odmah predali, a negdje su pružali otpor i predali se tek u jutarnjim časovima, ne znajući za dogovor o predaji. Cim je savladana spoljna odbrana,

¹⁵ Po sjećanju borca Mate Jarmeka iz Feričanaca.

⁹¹⁰ Domobranske jedinice su posjele položaje: 4. lovačka pukovnija — stožer bojne kod Makljenovačkog mosta sa 13, 14. i 15. satnijom u vili Vrhovski; 1. bojna — kod željezničke stanice, a njena 4. satnija kotu 258 radi odbrane Karuša i Makljenovačkog mosta; 2. bojna — Denkovača — Krčevine — Orašje; 3. bojna na položaju Makljenovac, odbrana od r. Usore do Milkovca, a njena 9. satnija na položaju kod is. Milakovac, na spoju između 2. i 3. bojne. Peti artiljerijski sklop sa štabnom satnijom u poglavnikovom domu sa jednom baterijom sjeverno od crkve; 2. baterija — kod doma poglavnika; 2. baterija 16. top. sklopa — kod stambenog lakog povoza (isti dokument).

vidjelo se da su u svim bunkerima u gradu ustaše i Nijemci i da se to oni ogorčeno odupiru.

U većem dijelu varoši neprijatelj je sredio svoje redove i posjeo veći broj utvrđenih kuća. Naša strana je računala na nastavnu domobransku jedinicu, ali je bilo teško doći do nje jer se nalazila u neprijateljevom rasporedu. Pojedine čete i vodovi nastupaju smjelo, ali je veza među jedinicama slaba, nema saradnje i koordinacije, negdje su naši pomiješani sa domobranima i Nijemcima. A kako je ta veza slaba, slaba je i saradnja sa artiljerijom na Denkovači, koja treba da nas podržava u napadu. Domobranski oficiri koji su kod štaba brigade i komandant divizije⁶¹⁷ pozvali su sve domobranske jedinice i oficire na predaju. Vode se ogorčene ulične borbe za likvidaciju bunkera i drugih tačaka otpora. Treći bataljon je zauzeo neke bunke i zarobio vod domobrana koji su pružali otpor.⁶¹⁸ Artiljerija i minobacači otvaraju na grad snažnu vatru, ali i na naše jedinice koje su najdublje u nju podrle.

Drugi bataljon napada na tvrđavu, naišao je na žičanu prepreku, bunke i žilav otpor. Ali, budući da su tučene preciznom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, ustaše su se povukle prema parku i željezničkoj stanici, u centar grada.

Svanulo je, a vode se ogorčene ulične borbe. Sva je naša pažnja usmjerena ka centru grada. Sada je naša artiljerija uperila vatru na 3. bojnu 4. pukovnije u Makljenovcu, koja se ne predaje. Njeni oficiri bježe četnicima preko rijeke Bosne i dalje za Gračanicu,⁶¹⁹ a neki dijelovi jedinice prema Suhom Polju. Odatle su se vratili u Doboj sa ustašama.⁶²⁰

Pred bunkerima Prvi bataljon vodi ogorčene borbe,⁶²¹ ali je njegov napad u centru grada zaustavljen. U njemu je pet boraca poginulo i osam ranjeno. Javljeno je da neprijatelju stižu pojačanja, ali sem željezničke stanice i

⁶¹⁷ Komandant 53. divizije Đurin Predojević.

⁶¹⁸ Izvještaj 3. bataljona od 15. 9. 1944. štabu 21. brigade o borbama u Doboju. Arhiv VII, sig. br. 8—7—1138.

⁶¹⁹ U Garešnici je bila 25. ustaška bojna, koja je jednim svojim dijelom učestvovala u pomaganju Doboju.

⁶²⁰ U Lukavcu je tada bila 9. bojna 10. posadnog zdruga, a u Zepču dijelovi 4. bojne 11. stajaćeg ustaškog zdruga. Arhiv VII, sig. 32—2—60.

⁶²¹ Izvještaj 1. bataljona 21. brigade o borbama za Doboj. Arhiv VII, sig. br. 19—4—1138.

parka sva varoš je u našim rukama. Imajući na umu da je osnovni zadatak brigada izvršila i da je postignut cilj napada, ona se, uz vatrenu zaštitu, izvlači iz grada. Naše zaštitnice su vodile ogorčene borbe sve do Oblog kamena, i to do 16 časova,⁶²² jer je neprijatelj nastojao da goni naše jedinice.⁶²³

Napad nije bio najbolje pripremljen pogotovu s obzirom na snagu neprijateljskog garnizona, a posebno nije bilo dobro sadejstvo između jedinica. Artiljerija i minobacači su dobro podržavali napad, zato su i bili mali naši gubici, ali su jedno vrijeme, kada je napad bio na vrhuncu, tukle i naše jedinice. Ipak, postignut je velik i značajan uspjeh. Poginulo je 180 neprijateljskih vojnika, ranjeno 200, predalo se 1.100 domobrana, zaplijenjena su tri topa, haubice od 100 mm, 35 minobacača, 40 lakih minobacača, 30 teških mitraljeza, 80 puškomitraljeza „šaraca“, 1.100 pušaka, oko 100 šmajsera, 2.000 ručnih bombi, 500 pištolja, velika količina municije, više od 1.500 granata, 15 radio-stanica, 60 radio-aparata, 100 kilometara telefonskog kablova, 66 konja, 30 bicikla i dvoosovinskih kola.⁶²⁴ Uništena su dva uporišta u dolini rijeke Bosne, od Doboja ka Slavenskom brodu.⁶²⁵ Drugog dana su Nijemci razoružali ostatak domobrana i jednostavno ih protjerali iz Doboja i uzeli sve u svoje ruke.

Iz brigade je 18 boraca poginulo i 30 ranjeno. Poginule su starješine: vodnik Đuro Tomašević, Đuro Majer i Nedeljko Radetić. Teško je ranjen komesar brigade Franjo Strempt Puba. Četrnaestog septembra podlijegao je ranama i sahranjen 15. septembra 1944. godine, uz sve počasti u Prnjavoru.⁶²⁶

Franjo Strempt Puba je rođen 20. 3. 1917. godine u Rijeci. Ostao je bez oca kada mu je bilo tri godine. Njihova majka se preselila sa četvoro djece u Osijek, da ne bi ostala pod Italijom. Kao radnica je s teškom mukom podizala djecu. Kada su stasali,

⁶²² Iz Zepča su stigli njemački tenkovi, a iz Lukavca i Zepče ustaše, u pomoć Doboju. Vidi sig. 620.

⁶²³ Izvod iz borbenog puta brigade.

⁶²⁴ Prema zapovijesti Zapovjedništva 2. zbornog područja od 25. 10. 44. 1. lovački zdrug je brisan iz sastava oružanih snaga NDH, a ostali domobrani su popunili 3. lovački zdrug. Arhiv VII, sig. br. 37/2—2, k. 60.

⁶²⁵ Iste noći je 18. srednjobosanska brigada napala Derventu, Ljubljanicu, Osinju i Cerane, koje je bila posjela 6. lovačka pukovnija. Arhiv VII, sig. 17/5, k. 1421.

⁶²⁶ Arhiv VII, sig. br. 6/4, list 67—68. k. 1125.

starijeg sina Josipa, a kasnije i Franju, kao dobre učenike, šalje u Vojnotehnički zavod u Kragujevcu na izučavanje zanata. U revolucionarnom Kragujevcu će se oni upoznati ga radničkim pokretom. Franjo postaje član KPJ sa 19 godina, aktivan je ursovac, a 1935. je sekretar radničkog KUD „Abrašević“. Radio je u partijskoj organizaciji sa Canom Babović, Lazarom Koliševskim, Dušanom Koračem Gošom, Vajom Skendžićem, Tozom Markovićem. Dušanom Petrovićem Sanetom i drugima. Kada je došlo do provale osuđen je na tamnicu, a poslije zatvora policija ga upućuje u Osijek kao stalno mjesto boravka.

U Osijek će nastaviti svoj revolucionarni rad, ali će stalno biti na oku policiji, koja ga pred rat hapsi, a kada je Jugoslavija kapitulirala u poznatoj provali u Osijeku uhapšen je i upućen u Jasenovac u logor. Zamijenjen je sa poznatom grupom Andrije Hobranga oktobra 1942. godine i dolazi na slobodnu teritoriju Slavonije. Bio je sekretar Okružnog komiteta KPH za Osijek, i komesar Oficirske škole. Sedamnaestog septembra 1943. godine Puba je po-tao komesar Drugog bataljona, a od 10. decembra 1943. pa do smrti biće komesar Dvadeset prve udarne brigade. Na svim dužnostima, u sve poslove, je unosio sav svoj žar, polet i revolucionarsko iskustvo. Kada je jula 1944. godine, u takmičenju, Dvadeset prva brigada bila proglašena za najbolju i primila kao priznanje prelaznu zastavicu, štab Dvadeset osme divizije ocjenjuje da je Puba najbolji komesar, sposoban za višu dužnost.

Još su ranjeni Jozo Fedor, komandir čete, Branko Rusić, komesar čete, vodnici Franjo, Poljanac i Božo Radinović, politički delegat Pajo Kvas i desetar Petar Stojaković. Treći bataljon ističe za primjer i hrabro držanje puškomitraljesca iz prve čete Dušana Ilića i Milana Škorića, a posebno komesara čete Matu Glavinića, koji se posljednji povukao s vodom iz Doboja štiteći odstupnicu bataljonu.

S područja Doboja brigada se uputila preko sela Bukovice i Lukavca u okolini Prnjavora. Kada je stigla tu je zastala radi odmora i sređivanja svojih jedinica za predstojeće zadatke. Načelnik štaba Joco Drača sa Trećim i Četvrtim bataljonom se uputio iz Glogovca (11. septembra) preko sela Velikog Lipova i Rajkovca u Srbac. sa četiri gumena čamca, zadatak im je bio da prikupe što više čamaca za prebacivanje jedinica divizije u Prkosu.

⁶²⁷ Zapovijest štaba 28. divizije od 13. 9. 1944. za prelazak Save 13/14. 9. 1944. i operacijski dnevnik 28. divizije od 12. 9. do 13. 3. 1945. Arhiv VII, sig. br. 15—2/21, k. 1125.

Stab divizije je svojom zapoviješću⁶²⁷ odredio mjesto prelaska: Slavonski Kobaš — Bosanski Kobaš. Naši bataljoni obezbjeđuju mostobran na bosanskoj strani. Sedamnaesta brigada mora likvidirati neprijatelja u Slavonskom Kobasu, (60 naoružanih ustaša i ustaška milicija). Tačno u 23 časa načelnik Dvadeset prve brigade ispaljuje sa Zidove kose dvije crvene rakete, znak da je kod Dvadeset prve sve u redu. Prelazak je izvršen 13/14. septembra 1944, ali je bilo i gubitaka: 10 poginulih i 17 ranjenih boraca. Tu operaciju je ometala snažnom vatrom neprijateljska artiljerija. Pošto su prešle, jedinice su se odmarale u selima Kunovu i Smrtićima.

U toku povlačenja iz Doboja je primljena depeša⁶²⁸ da drug Geco, načelnik štaba Dvadeset osme divizije, krene na novu dužnost, u Glavni štab Hrvatske. Dostojanstven i srdačan je bio Gecin ispraćaj.⁶²⁶

U Prnjavoru je u to vrijeme bila bolnica Pedeset treće divizije, u kojoj su se liječili ranjenici iz Dvadeset prve brigade. Svakog dana su odlazile grupe boraca iz brigade da odnesu ranjenicima ponude i da s njima popričaju. Ranjenici su u bolnici razvili kulturno-zabavni život. Osovali su i tečajeve za opismenjavanje, izdali zidne i džepne novine, spremali i davali priredbe, pa i za građanstvo Prnjavora, i sve su one dobro posjećivane. Posebno je bio agilan zamjenik komesara Drugog bataljona Ivan Uzur. On je napravio plan i program rada, u kom je stajalo da se izdaju džepne i zidne novine, da nijedan borac koji se liječi ne može iz nje izaći nepismen, sem teških ranjenika. Uz Uzura isticali su se Grga Kovačević i Drago Gorec. Među ranjenicima je vladao uzoran red i disciplina.

U toj bolnici je tada bilo dvadesetak ranjenika iz Dvanaeste proleterske brigade koji su ostali u Bosni, kada je brigada, krajem maja 1944. prešla u Slavoniju. Oni se sada dopisuju sa borcima iz svog kraja koji su u Dvadeset prvoj brigadi. Pisma su im sjetna i osjećajna.⁶³⁰

⁶²⁸ 11. 9. 1944. godine Geco se uputio preko Kozare u GŠH, na novu dužnost. Depeša 28. divizije br. 411. Arhiv VII, sig. br. 6—4, k. 1125.

⁶²⁹ Gedeon Bogdanović Geco general major u penziji, narodni heroj Jugoslavije, prvoborac i legenda Bilo-gore i Slavonije

⁶³⁰ Zapisao ratni dopisnik Rudi Mihaljinec Tenk u „Brigadiru“ br. 13, 21. udarne brigade, poslije posjete ranjenicima u Prnjavoru.

Brigada je ponovo na okupu, odmara se i sređuje se za predstojeće zadatke. Četrnaestog septembra, kada je divizija prešla u centralnu Bosnu, umro je u Prnjavoru komesar brigade Rudolf Srempf Puba. Sahranjen je 15. septembra, uz sve vojne počasti. Na pogrebu su bili članovi štaba divizije i predstavnici Sedamnaeste i Dvadeset pete brigade.

Brigada je dobila nekoliko desetina boraca iz Slavonije, koje je divizija mobilisala prije polaska u Bosnu. Domobranima iz Doboja je ostavljeno da se odluče hoće li ostati u slavonskoj ili u srednjobosanskoj diviziji. Izvršena je podjela po brigadama, bataljonima i četama. Komesari su održali četne konferencije. Na njima se govorilo o odnosu, prema novim borcima, pri čemu se ukazalo na Naredbu Vrhovnog komandanta⁶³¹ kojom se priznaju činovi starješinama koje su oni imali u domobranstvu.

Za komesara brigade postavljen je Branko Kuprešanin, a za njegovog zamjenika Ante Adamović, zamjenik komesara Prvog bataljona. Za načelnika štaba brigade postavljen je Petar Okulić, komandant Prvog bataljona, jer je Joco Drača otišao za načelnika divizije. Za komandanta Prvog bataljona došao je Milovan Dokić Čamac.

Od 16. do 21. septembra brigada je bila na maršu prema rijeci Bosni. Cilj joj je bio — prelazak preko nje.⁶³² Bio je to, u stvari, početak druge etape marša brigade kroz Bosnu ka Srbiji.

U svojoj direktivi Vrhovni štab NOV i POJ obavještava Dvanaesti korpus o zadatku Dvadeset osme divizije. Tu se sem ostalog kaže:

„Dvadeset osma divizija prebaciće se ovih dana u istočnu Bosnu. Ona će sa 3. korpusom preduzeti čišćenje Majevice, Posavine i Semberije, zatim će kao pobočnica ostati na sektoru Majevica — Semberija, spremna da se po potrebi i našem naređenju prebaci u Srbiju.”

⁶³¹ Bliže o pozivu vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita, za prijelaz pripadnika neprijateljskih jedinica u redove NOV do 15. 9. 1944. Vidi u tomu IV, knj. 29, dok. 56, obj. 16. Sve domobranske i četničke jedinice koje prelaze na stranu NOV rasformirati, a borce rasporediti u naše jedinice. Ne mogu se ostavljati kompletne jedinice u našim redovima. Depeša VK, knj. 32, tom IV.

⁶³² Operacijski dnevnik 28. divizije za septembar 1944. Arhiv VII, reg br. 15—4/2T. k. 1125.

Šesnaestog septembra brigada je stigla u dolinu rijeke Ukrine, u područje sela Kulaša, a sedamnaestog produžila ka Tešnju, gdje se 18. i 19. odmarala i sređivala. Tada je bila prethodnica diviziji. Obavještajci i informativa imaju pune ruke posla: prikupljaju podatke o neprijatelju, o odlikama korita rijeke Bosne i traže najpodesnije mjesto za prelazak u istočnu Bosnu.⁶³³ Bataljon koji je bio u Karađorđilijama izviđa i osmatra prema Maglaju i Novom Šeheru.

1/ U Maglaju ima oko 450 Nijemaca iz divizije „Princ Eugen“, u Zavidovićima se zadržala neka njemačka jedinica (oko 1.300 vojnika, a na drugoj obali je Ozrenski četnički odred.⁶³⁴ Od kiša koje nas neprestano prate na maršu, rijeka Bosna je nadošla, korito je strmo i neravno. Pored rijeke su glavna cesta i željeznička pruga, koju neprijatelj želi da po svaku cijenu zadrži u prometu.

Divizija maršuje u jednoj koloni. U glavnini je Sedamnaesta, a na začelju Dvadeset peta brodska brigada. Maršuje se preko Raduše, Crnog vrha, u pravcu Novog Šehera. Po spuštanju niz planinski masiv prelazi se put Maglaj — Zepče, preko brda Paralića, tt 497. Pošto je stigla na rijeku, Dvadeset prva brigada je naveče počela prelazak na odsijeku selo Bradići — Ulišnjak, na sektoru Zavidovići — Maglaj.⁶³⁵ Prostor koji je trebalo savladati bio je veoma težak: pošumljen, besputan, strm i blatnjav, a mjesto prelaska nepovoljno.

Rijeka se savlađivala gazom, 21. i 22. 9. 1944, bez ikakvih pomoćnih sredstava. Bilo je snebivanja da se zagazi u plahovitu i hladnu vodu. Postavljena su obezbeđenja, ali je bilo padanja i rijeka je ponekog i ponijela. Slabašniji borci i drugarice su se hvatali konjima za repove. Bilo je gubljenja opreme u rijeci, ali niko nije stradao. Na drugoj obali je uspon koji se teško savlađuje. Odjeća mokra, cipele pune vode, a donovi se odlepljuju i ostaju u blatu. Kako i ne bi kad se obuća danima ne suši i kad nije mazana od odlaska iz Slavonije.

⁶³³ Naređenje VS od 18. 9. 1944, knjiga depeša 28. divizije 6/4, list 72—74, k. 1125.

⁶³⁴ Imao je tri brigade — 1.000 naoružanih četnika kojima je bio zadatak da zaštite saobraćajnicu Maglaj — Doboј od partizanskih napada.

⁶³⁵ Knjiga depeša 25. divizije, sig. br. 6/4, list 75, k. 1125.

U prethodnici brigade je Treći bataljon. Kolona zastaje. Nešto se čeka. Ubrzo se čuju puškomitralješki rafali i jaka puščana vatra. To potraja petnaestak minuta. Vodi se borba sa četnicima. Pokret se nastavlja. Ulazimo u selo Krešnići. Oko skupine kuća leševi četnika koje je Treći bataljon iznenada napao i nanio im teške gubitke: 12 ih je poginulo i 15 ranjeno. Bataljon nije imao gubitaka. Kuknjava. Kažu da među poginulima ima mještana koji su bili pod četničkim oružjem. Da nije brada niko ne bi rekao da je to neka vojska. Na njima su seljačka pcepšana odijela i slaba obuća. Jadno i bijedno izgledaju. Neko reče: „Dokle će ove jade da slijede izdajnike srpskog naroda?”

Jedinice jiastavljaju marš šireći mostobran. Predanjuju u selima Mrkanici, Ljeskovim Vodama i Halugama. Sutradan je nastavljen marš ka Puračiću i Lukavcu.⁶³⁶

Jedinice koje su osiguravale prelazak Bosne već u osam časova vode oštru borbu sa četnicima i Nijemcima, koji su, uz tenkovsku podršku, napadali od Maglaja i tako ugrožavali naše jedinice od sela Papratine. Jači dijelovi neprijateljskih jedinica izbijaju od Zepča kod sela Radića, kota 401. Brodska brigada je, kao zaštitnica, vodila borbu⁶³⁷ s posadom oklopnog voza. Izgubila je top „pito” od 37 mm, a jedan vod nije uspio da se prebaci preko rijeke. To je učinio poslije nekoliko dana.⁶³⁸

Pred ulazom u Tuzlu sve brigade su se prikupile, 25. septembra. Komandiri su izvršili kratkotrajnu smotru, borci popravili opreme i odjeću. Najbolji pjevači u četaima stali su na čelo kolone, a naprijed su bile zastave. Proći će divizija slobodnim gradom kako bi narod i jedinice Trećeg korpusa u Tuzli vidjeli Slavonce u što boljoj svjetlosti. Prilikom ulaska u grad zaorila se pjesma. Nije prestala dok nismo prošli kroz Tuzlu. Narod je izašao na ulice i pozdravio borce. Bilo je i parola sa dobrodošlicama. Na borce se bacalo cvijeće. U Tuzli i njenim

⁶³⁹ Isto.

³⁹⁷ Sedamnaesta slavonska udarna brigada: Zdravko Cvetković, str. 188—189, izdanje VIZ, 1978.

⁹³⁸ Dvadeset peta, brodska, brigada: Nail Redžić — Borbe u Bosni, str. 185—196, izdanje VIZ, Beograd, 1976.

predgrađima su naše jedinice zanoćile. Borci su se hranili po kućama. Narod tog revolucionarnog grada je dao za slobodu sve što je imao, a imao je malo, jer se teško snabdjevao namirnicama. Tako su Tuzlaci sa oduševljenjem dočekali, okrijepili i ispratili naše borce.

BORBE NA MAJEVICI

Na teritoriji Trećeg korpusa NOVJ primljena je direktiva⁶³⁹ u kojoj se govori o značaju Posavine, Majevice i Semberije u vojnomobilizacijskom i ekonomskom pogledu. U vezi s naređenjem Vrhovnog štaba NOV i POJ, Dvadeset osma divizija će sadejstvovati jedinicama Trećeg korpusa u čišćenju Majevice, Posavine i Semberije od četnika i ustaša, a po izvršenju tog zadatka će otići na lijevu obalu Drine, na prostor Zbornik — Bjeljina, i postaviti se kao pobočnica našim snagama u Srbiji.

Dvadeset prva brigada je obavila marš pravcem Tuzla — Dokanj — Čelić — Koraj. Kad je stigla u sela Navioce i Mrakovicu tu je i zanoćila, ali je ostavila dio snaga u selima Delovodama i Brusnici. Idućeg dana se situacija znatno izmijenila. Četnici⁶⁴⁰ i zelenokadrovci,⁶⁴¹ potisnuti od Požarnice, Lopara i Vukosavaca, koncentri-

⁶³⁹ Zbornik, tom IV, knj. 29, dok. 99.

⁶⁴⁰ Majevački četnički korpus. Komandant ratni zločinac Stevo Damjanović Leko u svojoj formaciji je imao grupe brigada. Majevička grupa — komandant vojvoda Kerović, u kojoj su bile četničke brigade: Papračka — komandant Janko Bašić, Sprečanska — Petar Radenović, Birčanska i Srebrenička (4). Semberijska grupa brigada — komandant Jeremija Lazić Zeka, artiljerijski potporučnik, u kojoj su bile: Tuzlanska — komandant Miloš Erkić i 1. 2. i 3. semberijska četnička brigada. One nisu činile organizacijsku celinu. Arhiv VII, sig. br. 26—32/1, k. 211. U izvještaju četničkog korpusa o kvalitetu tih jedinica 28. 9. se kaže: „Ne zna zašto se bori... iz osвете, mržnje i pljačke... takve su im i starješine.” Arhiv VII, sig. br. 40/1, k. 212.

⁶⁴¹ Porijeklo im je od 1941. godine, kada je Muhamed Hadžiefendić formirao domobransku dobrovoljačku pukovnicu. Po varošicama i većim mjestima bile su satnije, a po selima vodovi. Bili su vezani za teritoriju, ali su neki dijelovi kasnije bili razmješteni i van teritorije. Oslobođenjem Tuzle 1943. godine pukovnija se raspala, jedan dio odlazi u NOV, a veći dio kućama, kasnije se naoružavaju i nazvani su „zeleni kadar”, kojim rukovode lokalni funkcioneri. Reorganizacijom oružanih snaga NDH, krajem 1944, uključeni su u ustaško-domobranske jedinice.

sali su se oko Bogutovog Sela i Ugljevika i počeli da otu-
da organizovano napadaju naše jedinice.⁶⁴²

Sve brigade dobijaju zadatak da očiste istočni dio
Majevice od četnika i likvidiraju im uporište Čelić i Ko-
raj, a zatim da nastave dejstvo ka Bijeljini i čiste Sem-
beriju od četnika. S obzirom na četničke snage i njihov
metod postupanja, odlučeno je da se Majevice pročešlja
u rastresitom borbenom poretku, po vodovima i četama,
uz punu inicijativu komandanata bataljona i komandira
četa. To je doprinijelo štp su četnici, bježeći bezglavo po
grupama, bili gotovo obezglavljeni. Takvi pokreti su još
više iscrpljivali jedinice a davali male rezultate, jer nije
bilo dobre veze između raštrkanih jedinica i nije se ostva-
rilo sadejstvo.

Sutradan, 28. septembra, Prvi i Drugi bataljon napali
su uporište Čelić, koje su branili dijelovi 13.SS divizije
„Handžar“⁶⁴³ (oko 500 vojnika) i snage „zelenog kadra“,
ojačani jednim topom i šest minobacača. Treći i Četvrti
bataljon imali su da razbiju „zeleni kadar“ u selu Kadro-
vićima čiji su žitelji pobjegli prema Pukišu, gdje su se
prikupili i potom uspjeli da potisnu naše bataljone do Og-
lavka.

U toku noći naše jedinice su zauzele Čelić, ali je ne-
prijatelj održao dominantne visove i taktički jake objekte
s kojih je kontrolisao mjesto. Sutradan ujutru je dobio i
pojačanje od 300 vojnika, šest topova i četiri tenka. Zbog
tih okolnosti, poslije 12 časova borbe napad je prekinut.
Poginulo je 25 neprijateljskih vojnika i više je ranjeno, a
zaplijenjeno je 15 pušaka. Iz Dvadeset prve brigade je osam
boraca poginulo i deset ranjeno, a Četvrti bataljon, koji je
napadao „zelenokadrovce“ u selu Ratkovićima, zaplije-
nio je 30 pušaka i šest pištolja. Treći bataljon nije uspio u
napadima na položaje na Bijelom kamenu, južno od Čelića.
Poginula su mu dva i ranjeno pet boraca.

⁶⁴² U selu Dvorovima je 4. 9. 1944. sklopljen sporazum izme-
đu Majevičkog četničkog korpusa, rukovodstva „zelenog kadra“ za
srez Bijeljine i općine Teočak o borbi protiv NOV i POJ. U prvoj
njegovoj tački stoji: „Srpske i muslimanske OS stavljaju se pod
komandu kralja Petra II i dužne su se boriti protiv Tita i njego-
vih bandi... Muslimani će biti uz četnike sve dok se oni bore
protiv Tita i bandi i traže da se četnici izjasne protiv Šubašićeve
vlade, što četnici i čine.“ Arhiv VII, sig. br. 1/2, k. 211.

⁶⁴³ O rasporedu te divizije vidi: Zbornik, tom IV, knj. 29, dok.
81, obj. 9 i dok. 93, a o „zelenom kadru“ dok. br. 3, obj. 6.

Brigada je cio dan vodila borbe s neprijateljem, a pred večer je krenula, po naređenju Trećeg korpusa, na sektor Kozluk — Sepak — Branjevo,⁶⁴⁴ jer su dobijeni podaci da je Draža Mihajlović⁶⁴⁵ sa većom grupom četnika prešao iz Srbije preko Drine na Majevicu i da se, navodno nalazi u selu Branjevu. Stab Dvadeset prve brigade dobio je zadatak⁶⁴⁶ da jedinica krene pravcem Lopare — Čaklovica — Crni vrh — Gradac, do sela Ročevića i Muslimanskog Sepka i da, u sadejstvu sa Sedamnaestom brigadom, uništi četnike u selu Branjevu.

Na pravcu marša nailazili smo na manje četničke grupe, koje su bile razbijene i protjerane, a sami nismo pretrpjeli gubitke. Ubijena su trojica, ranjena dvojica i zarobljena dvojica četnika. U Ročeviću je 30. septembra bio četnički vojvoda Leko, ali je uspio da pobjegne ispred naših jedinica.

U borbama na Majevici i u centralnoj Bosni brigada je u toku mjeseca izgubila 22 druga, 58 je ranjeno, a 25 je nestalo.⁶⁴⁷ U istočnoj Bosni su poginuli zamjenik komesara čete Jovo Jevrosimović, vodnik Dušan Ilić i desetar Savo Zivanović, a ranjeni su desetar Zivan Stojaković i Pero Tomić.

NAPAD NA JANJU

Stab divizije je izdao usmjenu zapovijest Sedamnaestoj brigadi da napadne Janju, a Dvadeset prvoj brigadi da obezbijedi napad od pravca Bijeljine i Ugljevika na liniji: selo Modran — Glogovac — Čiperovina. Vrijeme napada: 3. oktobar u 3 časa.

Čim je svanulo od Bijeljine se ustrijemila neprijateljska kolona (oko 100 vojnika) na položaje Trećeg i Četvrtog bataljona. Poslije žestokog okršaja, neprijatelj je odbijen. Drugi bataljon je uspio da odbije neprijateljev napad od Ugljevika, a borba se vodila od 12 časova do kasno u

⁶⁴⁴ Knjiga depeša 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 6/4, list 80, k. 1125.

⁶⁴⁵ Ratni zločinac, glavni komandant četničkih snaga, uхватili ga naši organi bezbjednosti 1946. godine. Osuđen na smrt.

⁶⁴⁶ Zapovijest štaba 28. divizije NOVJ od 30. 9. 1944. godine potčinjenim jedinicama. Arhiv VII, sig. br. 25—3, k. 1125.

⁶⁴⁷ Izvještaj 21. brigade za septembar 1944. štabu 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 26—I/2, k. 1124.

noć, kada je brigada povučena s položaja, jer je neprijatelj uspio da se povuče u Bijeljinu.⁶⁴⁸

Iste noći patrola Prvog bataljona Dvadeset prve brigade prebacila se preko Drine i u Loznici i Banji Koviljači uspostavila vezu sa Dvanaestim vojvodanskim korpusom, čije su jedinice nastupale ka Sapcu i Obrenovcu. U borbama za Janju brigadi je osam boraca poginulo i 14 ranjeno. Neprijateljski gubici su bili: 20 poginulih i više ranjenih. Zaplijenjeno je šest pušaka i jedan automat, uništen jedan kamion.

Pošto su se povukle s područja Janje jedinice su razmještene u okolini Ruhotina i Obriježa, a zatim su pomjerene prema Donjim Pilicama. Dejstvima na Majevici i u dolini Drine primorali smo neprijatelja da se povuče u svoja veća uporišta u Semberiji i Posavini. Stalnom aktivnošću smo ometali neprijatelja da ostvari svoje zamisli.

U tom rejonu brigada se zadržala sve do 6. oktobra, kada je bila spremna za prelazak u Srbiju.

⁶⁴⁸ Sedamnaesta Slavonska udarna brigada: Zdravko Cvetković — Napad na uporište Janju, str. 194—195, VIZ, Beograd, 1978.